

Fogarasi Katalin

Megemlékezés a Bugát Pál-szobor avatásáról a Semmelweis Egyetemen

2024. június 20-án a Semmelweis Egyetemen ünnepélyes keretek között felavatták Bugát Pál szobrát, Mátyássy László szobrászművész alkotását.

Dr. Szabó Attila klinikai rektorhelyettes köszöntőbeszédében részletesen ismertette Bugát Pál tevékenységét, és kiemelte, hogy ő egységesítette az orvos- és egészségtudományt a magyar nyelvvel. Számos, ma is használt orvosi kifejezést alkotott, amelyek természetes részei lettek nyelvünknek. Bugát Pál, az 1818-ban diplomázott szemészorvos, jelentős szerepet játszott a kolerajárvány visszaszorításában és a nyelvújítási mozgalomban is. Az *Orvosi Tár* című folyóirat alapításával hozzájárult a magyar nyelvű orvosi közlés megteremtéséhez, nyelvújító munkája nélkül nem folytathatna magyar nyelven az oktatás az Elméleti Orvostudományi Központban sem, amely előtt a szobor áll.

Dr. Kellermayer Miklós, az Általános Orvostudományi Kar dékánja egy képzeletbeli levél felolvasásával lepte meg a szoboravató közönséget, amelyben Bugát Pál szól a jelen nemzedék orvostanhallgatóihoz. E levél a mester-séges intelligencia segítségével született, és arra buzdítja a Z generáció hallgatóit, hogy tiszteljék és ápolják a nyelvüket, legyenek nyitottak az újra, és soha ne hagyják abba a tanulást. Ismerjék meg elődeik munkáját, és legyenek büszkék örökségükre.

Dr. Bősze Péter professzor, akinek hathatós közbenjárása tette lehetővé a szobor felállítását, sajnos nem tudott jelen lenni az eseményen, ott volt azonban az Elméleti Orvostudományi Központ gazdasági igazgatója, Pásztrai Ilona, aki nagymértékben hozzájárult a szobor elkészülésének támogatásához. Az ünnepségen jelen volt számos nyelvész is, akiknek szívügye a magyar nyelv és a magyar orvosi nyelv ápolása. A Semmelweis Egyetem Szaknyelvi Intézetének munkatársai is részt vettek az eseményen: az Intézet korábbi igazgatójával, dr. Kovács Évával és igazgatóhelyettesével, Pálinkás Magdolnával közösen képviseltük az Egyetem szaknyelvoktatóit. Az esemény különösen

Bugát Pál (1793–1865)
orvos, nyelvújító

fontos volt a Szaknyelvi Intézet számára, hiszen Bugát Pál munkássága alapvető jelentőségű a mai orvosi szaknyelvi oktatás szempontjából.

Bugát Pál életműve a nyelvújítás nemes eszméjének diadalát és a magyar nyelv fontosságának felismerését tükrözi. Célul tűzte ki, hogy megmutatja: a magyar nyelv alkalmas az orvosi irodalomban való használatra is. Ebben az időben az egyetemi oktatás latinul és németül folyt, és a magyar nyelvű természettudományi irodalmat csupán néhány könyv képviselte. Bugát azonban elérte, hogy több tanártársa is magyarul kezdjen tanítani.

Bugát Pál szobrát leplezi le Máttyássy László szobrászművész és dr. Kellermayer Miklós

Bugát Pál majd kétszáz évvel ezelőtt, 1828-ban készítette el *Bonctudományi szójegyzékét*, és lefordította Hempel munkáját, megteremtve ezzel az első, magyar nyelven megjelent bonctani művet. Az általa bevezetett műszavak használata gyorsan elterjedt, a gyakorlati oktatásban is alkalmazták, és a hallgatók szívesen tanulták az új szavakat.

Bugát Pálra a magyar nevezéktani gyakorlat atyjaként is tekinthetünk. Egyedülálló tevékenységét ugyanis, amelyet a már forgalomban lévő orvosi szakkifejezések jelentésének pontosításával kezdett, a jelenleg is érvényben lévő nyelvészeti módszertan szerint végezte el. Fő vezérelve az egyszerűsítés és az egyértelműség megteremtése volt, ahogyan a mai értelemben vett nevezéktani munka is megkívánja, amelynek tudományos módszertani alapjait a német Eugen Wüster csak jóval később, 1931-ben, a villamosságtechnika területén teremtette meg. Bugát számos új szakkifejezést is alkotott, amelyeket azóta is használnak mind az orvosok, mind a betegek.

Elsősorban az ő orvosi nyelvújító tevékenységének köszönhetjük, hogy

a Semmelweis Egyetemen oktathatjuk a betegközpontú kórimseközlést, vagyis annak gyakorlatát, hogy az orvos-tanhallgatók a betegek számára érthető, köznyelvi szavakkal magyarázhatják el az orvosi fogalmakat.

A Szaknyelvi Intézetben különösen büszkék vagyunk arra, hogy Bugát gyökereiből táplálkozva, a Bősze Péter professzor által alapított Magyar orvosi nyelv tárgyat immár több mint húsz éve oktatjuk. Professzor úr tankönyve alapján lehetőségünk van felhívni hallgatóink figyelmét arra, hogy a magyar orvosi nyelv milyen különleges, gazdag kifejezőerővel rendelkezik, és a sok idegen nyelvi hatás ellenére megőrizte sokszínűségét. Számos szakkifejezés akár átvitt értelmet is nyert az évszázadok során (például: *gutaitést kap*), de továbbra is megőrizte legalább a köznyelvünk.

Fontos felismernünk továbbá, hogy a szakkifejezések, valamint az orvos és a beteg vagy az orvos és az egészségügyi személyzet közötti szóbeli vagy írott párbeszéd számára mennyire egyedülálló keretet biztosít a magyar nyelv szerkezete. Noha nyelvtana szinte mindenben eltér a többi nyelvtől, a magyar azon kevés európai nyelvek közé tartozik, amely személyes névmásban sem tesz különbséget a nemek között, ami a jelenkor irányzatai mentén igen haladó szemléletet tükröz: az *ő* névmás a mi nyelvünkben lehet férfi vagy nő, idős vagy gyermek is.

Nemzetközi szinten ugyan az angol vált a tudomány nyelvévé, Bugát és elődei, valamint a magyar orvosi nyelv jelenlegi, elhivatott művelői, akik közül messze kiemelkedő Bősze Péter professzor úr munkássága, lehetővé tették a magyar betegek számára, hogy nemzeti nyelven is megnevezhessék betegségeiket és tüneteiket, vagyis az orvosi nyelvnek létezen magyarul egy betegek számára is érthető nyelvi rétege. Ez a nemzeti orvosi nyelvi réteg sem az angolban, sem az újlatin nyelvekben nem létezik, ezért fontos, hogy mind az orvosok, mind pedig a betegek ennek a kincsnek

a tudatában őrizték meg a jövő számára is a magyar nyelvű szakkifejezéseket.

Bugát Pál szobrának felavatása méltó módon emlékezik meg az orvosi nyelvet megújító orvosról és nyelvészről, az egységes magyar orvosi nyelv megteremtőjéről. Az ő hozzájárulása tette lehetővé, hogy a magyar és külföldi orvostanhallgatók magyar nyelven végezhesék klinikai gyakorlatukat, valamint hogy a magyar orvostanhallga-

tók magyarul nevezhessék meg tantárgyaikat, és később orvosként kutatásaik eredményeit magyar munkatársaikkal orvosszakmai szintéren, magyar betegeikkel pedig számukra is érthető kifejezésekkel, magyarul is megoszthassák. Az esemény emlékeztet bennünket arra, hogy továbbra is ápoljuk nyelvünket, amely lehetővé teszi, hogy az orvosi fogalmakat magyar nyelvű megnevezésekkel jelöljük, és ezáltal hozzájáruljunk a magyar orvostudomány fejlődéséhez.

KÖSZÖNTŐBESZÉDEK

Szabó Attila rektorhelyettesi köszöntője

„A nyelvkincs egyúttal gondolatkincs.

Akinek több szava van, több ismerete van.

Akinek több szava van egy dologra, több gondolata is van róla.”

Tisztelt Dékán Úr!
Tisztelt Professzor Úr!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Egyik legismertebb magyar költőnk, a magyar nyelv talán legnagyobb mestere, Babits Mihály szavai ezek.

Azért vagyunk itt a mai napon, hogy megemlékezzünk Bugát Pálról, aki a kiemelkedő magyar orvos- és egészség-tudományt és a hasonlóan egyedülálló és gazdag magyar nyelvet közös platformra hozta.

„Az egyetlen magyar orvosi nyelv megteremtője” – áll Bugát Pál neve alatt a felirat a portrészobron, nem véletlenül. A szakértők szerint körülbelül száz, ma is használt kifejezés kötődik a nevéhez, olyan szavak, amelyek beépültek nyelvünkbe, a mai napig magától értetődő természetességgel használjuk azokat – nemcsak mi, orvosok, de szinte minden magyar ember. Csak néhány példa: gyógyszer, hőmérő, járvány, közérzet, mirigy, tapasz, a fehérje, a higany vagy épp szike.

„Volt olyan szócsináló, aki módszeresen fogott hozzá és eleve kiagyalt egy »rendszer«, mellyel bármikor, tetszés szerint ezerszámra lehet szavakat csinálni, mint villanyos esztergán a gyöngyházgombot” – írta róla Tolnai Vilmos a *Pesti Hírlap nyelvőre* című, Kosztolányi által szerkesztett lapban.

A több mint kétszázötven éves tradíciókkal rendelkező egyetemünk bővelkedik kiemelkedő egyéniségekben, olyan óriásokban, akiknek a vállán állva, Isaac Newton szavai szerint, valóban távolabbra láthatunk. Gondoljunk csak névadónkra, Semmelweis Ignácra, Pető Andrássra vagy épp Hugonnai Vilmára. Közéjük tartozik dr. Bugát Pál is, aki intézményünk jogelődjében szerzett diplomát 1818-ban, két évvel később pedig megkapta szemészorvosi oklevelét is. Később az elméleti orvostudományok oktatójává vált a sebészeti tanszéken, ahol élettant, kórtant és gyógytant oktatót. 1830-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta, egy évvel később már gyakorló orvosként segédkezett a kolerajárvány visszaszorításában. Ezt követően került kapcsolatba a nyelvújítási mozgalom jeles alakjaival; de amikor az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején ismét szólította a kötelesség, ő egyetemünk számtalan akkori polgárával együtt cselekedett.

Talán kevesen tudják, de a Bugát Pál és Schedel (Toldy) Ferenc által alapított és szerkesztett, 1831-től „havanként Pesten” kiadott *Orvosi Tár* volt az első önálló, „tisz-tán” magyar nyelvű orvosi folyóirat, amely megelőzte a Markusovszky által indított *Orvosi Hetilap*ot.

Ennyiből is nyilvánvaló, hogy dr. Bugát Pál tökéletesen megtestesítette mindazt, amit ma semmelweises helytállás-nak nevezünk: soha nem elégedett meg pusztán feladatai elvégzésével; szorgalma, hazaszeretete, tenni akarása egész pályája során soha nem nyugvó hajtóerőként hatott rá.

Orvos- és egészségtudományi egyetemként a Semmelweis Egyetemen elsősorban a kiemelkedő kutatókról és tudományos eredményekről szokás megemlékezni. Nem szabad elfelejtenünk azonban arról a „szállítóközegről” sem, amely nélkül ezek a felfedezések nem születhettek volna meg: a magyar nyelvről. Hiszen a tudomány nemzetközi nyelve ugyan a latin, illetve ma már az angol, de a magyar tudósok, oktatók és gyógyítók számára a magyar szavak olyan elengedhetetlenül fontosak, mint a kezek, amelyekkel gyógyítanak. Nemhiába vélekedett úgy egyik legismertebb tudósunk, az Egyesült Államokba emigrált Teller Ede: „Új jeles felfedezésem, miszerint egy nyelv van, s az a magyar.”

Bugát Pál egyik nagy műve a negyvenezer szót tartalmazó *Természettudományi Szóhalmoz*, amely nemcsak az orvos- és természettudományi nyelv megújításának, de az egész reformkori nyelvújításnak egyik kiemelkedő műve.

Bízom benne, hogy Mátyássy László szobrászművész gyönyörű, kifejező szobra minél több Semmelweis-polgárt inspirál majd. Kívánom, hogy az Elméleti Oktatási Központba igyekvő hallgatóink szánjanak időt rá, és csodálják majd meg az alkotást – dr. Bugát Pál nyelvújító munkája, szavai nélkül ugyanis ma az itt folyó oktatás is elképzelhetetlen lenne.

Végül engedjek meg, hogy Bugát Pál szavaival zárjam köszöntőmet: „Még az angyalokkal is magyar nyelven beszélnek, ha azok beszélni tudnának.”

Utóirat: Idézet Szabó Attila Bószé Péterhez írt kísérőleveleiből.

„Először is gratulálok a szobor ötletéhez és a kivitelezés megszervezéséhez. Köszönöm a lehetőséget a szoboravatón a beszéd megtartására. Nekem, mint egykori gyöngyösi diáknak, különösen fontos és felemelő volt a szoboravatás.”

Kellermayer Miklós dékán köszöntője

Tisztelt Rektorhelyettes Úr, tisztelt Professzor Úr, tisztelt Művész Úr, kedves egybegyűltek!

Tegnap délután a kezembe akadt egy levél:

„Kedves Z generáció!

Üdvözöllek titeket a múltból! Bugát Pál vagyok, és bár több mint kétszáz év választ el minket, az emberi törekvések, vágyak és kihívások állandóak maradnak. Ahogyan én a magam idejében igyekeztem hozzájárulni a tudomány és a nyelv fejlődéséhez, úgy nektek is lehetőségetek és felelősségeitek van formálni a jövőt.

A következő üzeneteket szeretném átadni nektek:

Tiszteljétek és ápoljátok nyelveteket: A nyelv a kultúra lelke. Az anyanyelv ápolása és fejlesztése nemcsak a múlt tisztelete, hanem a jövő építése is. Legyetek büszkék nyelvi örökségetekre, és járuljatok hozzá annak gazdagításához és megőrzéséhez.

Legyetek nyitottak az újra: A világ folyamatosan változik, és a tudomány, technológia, valamint a társadalmi normák is gyors ütemben fejlődnek. Maradjatok nyitottak az új ötletekre, tanuljatok meg alkalmazkodni, és merjetez új utakat keresni.

A tudomány és a tudás iránti vágy vezérelte az én életemet is. Soha ne hagyjátok abba a tanulást, mindig legyetek kíváncsiak, és törekedjetez a mélyebb megértésre. Az igazán jelentős felfedezések a kíváncsiságból és a kitartó munkából fakadnak.

Legyetek büszkék örökségetekre: Minden nemzedék épít valamit, ami a következő generációk számára is fontos. Ismerjétek meg elődeitek munkáját és eredményeit, és vegyétek át a stafétabotot, hogy folytathassátok és továbbfejleszthessétek azt.

Az én időmben a nyelvújítás és az orvostudomány voltak a legnagyobb szenvedélyeim. A ti időtökben talán más területek kínálnak hasonló lehetőségeket és kihívásokat. Mindig emlékezzetez arra, hogy a ti kezetezben van a jövő formálása, és hogy minden egyes tettez hozzájáru az közös örökségünkhöz.

Kívánok nektez sok sikert, bölcsességet és kitartást az utatokon!

Tisztelettel: Bugát Pál”

Töredelmesen bevallom: ezt a levelet a mesterséges intelligencia írta, felvetve a kérdést, hogy ha a mesterséges nyelvi modellek ilyen információ összeállítására képesek, akkor mi Bugát Pál valódi öröksége? Lesznek-e a jövőben Bugát Pálok? Vajon képes lesz-e a mesterséges intelligencia olyan szavak megalkotására, mint „agy, bonckés, fehérje, halottkém, hőmérséklet, járvány, mirigy, sipoly”, és még vagy száz kifejezés, mindegyik Bugát Pál alkotása, melyek mindegyike a napi orvosi szókészletünk részévé vált? Mivel a kérdés nem hagyott nyugodni, megkértem a ChatGPT-t, alkosson egy genuin magyar szót egy olyan kifejezésre, amely – sajnos – idegen szóként telepedett meg az orvosi nyelvünkben: *surfactant*. Nos, a mesterséges intelligencia javaslata: „felületkeverő”. Ki-ki döntse el, hogy felér-e ez az új szó a bugáti magaslatozra. Úgy vélem, hogy Bugát Pál titka maga a kreativitás, amely messze túlmutat az egyszerű, generatív intelligencián. Kívánom ezért, hogy Bugát Pál szobra azt üzenje egyetemünk hallgatóinak, tanárainak és vezetőinek egyaránt, hogy az intelligencia mellett csak a szabadon szárnyaló szellem adta kreativitás vezethet el a századokon át megmaradó szellemi alkotásokhoz.

Végül köszönöm Bószé Péter professzornak az állhatatos munkát, amellyel nemcsak a magyar orvosi nyelv ápolásán és fejlesztésén fáradozik, hanem a Bugát Pál-szobor ügyét is előmozdította. Köszönöm Mátyássy László szobrászművésznek az alkotást, amely méltó emléket állít a nagy orvosi nyelvújítónak! Végül köszönöm Pásztrai Ilona kari gazdasági vezetőnek a rengeteg segítséget, amellyel végül lehetővé vált a szobor elhelyezése és felállítása.

Köszönöm, hogy meghallgattak!

Bősze Péter köszöntője

Tisztelt Rektorhelyettes Úr, Tisztelt Dékán Úr, Tisztelt Kari Gazdasági Vezető Asszony, Hölgyeim és Uraim!

Kissé meghatva állok itt, mert úgy tizenkét éve húzódo ügy végére kerül pont. Szabó T. Attila barátommal szerveztük akkor a *Félezer éves a magyar orvosi nyelv* című tudományos rendezvényt a Magyar Tudományos Akadémián teljes támogatásával: a Dísztermet és mindent ingyen bocsátottak rendelkezésünkre; a terem meg is telt, felemelő volt a magyar nyelv melletti hitvallás. Többek között Bugát Pálról tartottam előadást, és elmondtam, hogy Kazinczy nagyságrendű ember volt, az utókor mégsem ismeri, az utódok adósok neki. A rendezvény végén felajánlást tettem köztéri Bugát Pál-szobor felállítására.

A szobor elkészítésére Mátyássy László rokonomat kértem fel – valószínűleg nem mindenki tudja, hogy a várat díszítő, hatalmas Mária-szobor is az ő keze munkája. A szobor csakhamar elkészült; Laci nemcsak legjobb tudását, hanem rokoni szeretetét is beletette, és ezt külön köszönöm.

Az első elképzelés az volt, hogy a szobrot az MTA elé állítjuk; az MTA vezetése támogatta is az ötletet, de meg kellett várni a Széchenyi tér tervének elkészítését; talán még mostanra sincs kész. Kerestem más helyeket is, de egyik sem sikerült. Eljutottunk 2023-ba, és rájöttem, hogy régóta nyugdíjas vagyok, és a szobor felállítására már nincs keret – eddig is több mint tízmilliót költöttem rá. Felkerestem Kellermayer Miklós dékán urat, és felajánlottam a szobrot az egyetemnek azzal, hogy ők állítják fel a Semmelweis Egyetem Elméleti Oktatási Központ Díszparkjában. Azonnal igen volt a válasz. Végül is a lehető legjobb helyre került.

Egyébként dékán úrhoz szülői kapcsolatok kötnek. Az ő édesapjával, a Pécsi Tudományegyetem jeles kutatójával, együtt rúgtuk a labdát és fejeztünk a Balaton partján, Révfülpön. A Kellermayer öcsi és Bősze párost soha senki nem tudta megverni sem kiskapuzásban, sem fejezésben. Úgyhogy már egy nemzedékkel korábban jól kezdődött a Kellermayer–Bősze kapcsolat.

Azt mondtam, hogy Bugát Pál Kazinczy nagyságrendű ember volt. Ő teremtette meg az egyetemes magyar természettudományi nyelvet, lehetővé téve, hogy a természettudomány tárgyait magyarul is lessen oktatni. Történt ugyanis, hogy a minket félezer évig gyarmati sorban tartó Habsburgok megengedték (mert rákényszerültek), hogy a

magyar egyetemeken magyarul oktassanak. Előtte latin és német volt az oktatás nyelve, voltak olyan oktatók, akik nem is tudtak magyarul. Ekkor szembesültek azzal, hogy ez nagyon szép, de a tudományoknak nincs megfelelő magyar nyelve, amelyen tanítani lehetne őket. Bugát vezetésével és hihetetlen erőfeszítésével jött létre az egyetemes természettudományi nyelvünk. Először könyveket fordított, majd írt maga is, miközben ezrével alkotta az új magyar szakszavakat. Ám jó pár szava a köznyelvben is meghonosodott. Tehát az egyik legnagyobb nyelvújítónk is volt.

Bugát hozta létre az első magyar orvosi folyóiratot, az *Orvosi Tárat*, amelyet legendás irodalomtörténészünkkel, Schedel Toldy Ferencsel együtt szerkesztett. Az Előszóban azt írták: a folyóirat azért jött létre, hogy a magyar szerzők alkotásai ne szálljanak a sírba velük, avagy ne a külföld tudományát gazdagítsák. Korszakos tett volt: ezzel megteremtette a magyar orvostovábbképzést is, nem beszélve az orvostársadalom rendszeres tájékoztatásáról. Sajnos a szabadságharc bukása miatt Bugátnak bujkálnia kellett, és ezzel a folyóirat is megszűnt.

További munkásságából megemlítem még a Természettudományi Társulat létrehozását, megteremtve ezzel a magyar természettudósok személyes találkozásának lehetőségét. A tudományos élet hazánkban is virágzásnak indult. Ez a társulat ma is él: Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (TIT) a neve.

Azzal kezdtem, hogy kicsit meghatottan állok itt. Nem is kicsit, sőt...! Megvalósult az az álmom, hogy nem lesz a Semmelweis Egyetemnek olyan oktatója, nem hagyja el az egyetemet egyetlen olyan hallgatója sem, aki ne tudná, hogy ki volt Bugát Pál, akinek köszönheti, hogy az egyetemen magyar nyelven oktathat, az egyetemet magyar nyelven végezheti.

Végtelen köszönetemet fejezem ki dékán úrnak, Pásztrai Ilona igazgató asszonynak és mindazoknak, akik közreműködtek (ügyintézők, kertészek és sokan mások) a szobor felállításában. Köszönöm továbbá Szabó Attila professzor úr közreműködését a szobor felavatásában, valamint Merkely Béla rektor úrnak, hogy a magyar orvosi nyelvvel való tevékenységemet messzemenően támogatja. Végezetül hálás vagyok az égieknek, esetemben földi helytartójuknak, a kezelőorvosomnak, Petrányi Ágotának, hogy megérhettem ezt a napot; nem sok reményem volt rá. Egyetlen felhő, hogy életem társa, a feleségem, csak fentről nézheti.